

Machaerhamphus a. alcinus Westerm.

Waarnemingen bij vogel, nest en ei

door

H. BARTELS

(met plaat 3—6 en 5 tekstfiguren)

(With summary : *Machaerhamphus a. alcinus* Westerm. Observations on the bird, the nest and the egg)

Als verspreidingsgebied van deze roofvogel in de Maleise Archipel wordt opgegeven : Malakka vanaf Zuid-Tenasserim, Sumatra en Borneo. In N.O. Sumatra is de vogel vrij zeldzaam, hoewel zijn voorkomen allerm minst l ocaal is. Ik trof hem aan boven de mangrovebossen bij Belawan, dus vlak bij zee ; in het heuvelland rond Pematang Siantar (300—500 m) en nabij Kaban Djahé op de Karo-hoogvlakte, meer dan 1000 m boven zee.

Open terreinen met verspreid staande hoge bomen, afgewisseld met kleine complexen oerbos, bieden gunstige omstandigheden om de vogel te zien te krijgen. Buiten de broedplaats zag ik ze kort na zonsondergang tijdens de schemering, meestal hoog vliegend, gestadig wiekend, markant zwart afgetekend tegen de door het avondlicht gekleurde hemel, soms ook op geringere hoogte jagend op vleermuizen. De ontmoetingen met *Machaerhamphus* zijn zeer sporadisch : in de loop van de eerste tien jaren planterspraktijk zag ik hem drie maal en dat in een streek waar hij broedvogel is.

Het eerste nest dat ik zag, werd mij in Maart 1940 gewezen. Tijdens een bezoek bij een collega op een naburige onderneming in het Siantarse (Permanangan) werd mij verteld van : „een kleine zwarte roofvogel, een boomvalk die in de buurt van zijn nest voorbijvliegende grote roofvogels attaqueerde en op de vlucht joeg. Maar het was al maanden geleden.....”.

Ik drong er op aan mij toch het nest of althans de plek te wijzen. Een boomvalk — het zou in dit geval *Falco s. severus* moeten zijn — had ik nog nooit in deze streken en elders in N. Sumatra gezien. Behalve de boomvalk kon het ook nog zijn de inheemse slechtvalk *Falco peregrinus ernesti*, broedgast in de rotsen om het Toba-meer. Op een namiddag begaven wij ons naar de bewuste plaats. Het nest was er nog en bewoond ook. De bewoner bleek *Machaerham-*

phus a. alcinus te zijn. Het ♀ zat op het nest, het ♂ in de kruin van de nestboom, die juist jong in blad stond. De boom, een kajoe radja of toelang (*Koompassia spec*) stond in een diep ravijn, alleen de kroon was vanuit het omringende landschap te zien.

Enige dagen later, in de morgenuren, bezocht ik de nestplaats opnieuw om oriënterende foto's en filmopnamen te maken. Ik trof de beide vogels in de broedboom aan (fig. 1). Het ♀ schikte af en

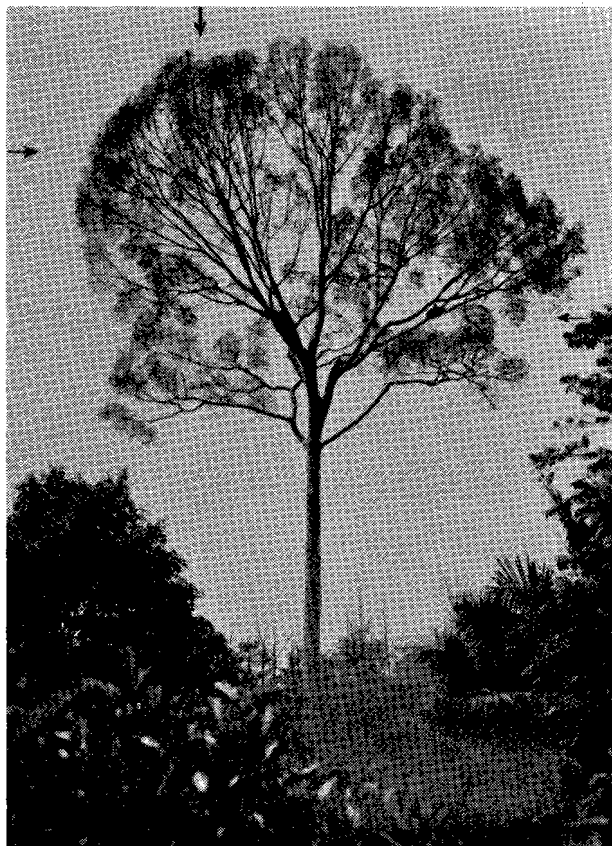

Foto H. BARTELS

Fig. 1. Nestboom (*Koompassia* sp.), nest met broedend ♀ en ♂ (zie pijlen) van *Machaerhamphus a. alcinus*. Siantar, N.O. Sumatra, April 1940.

toe wat aan het nest, de „oogleden” waren neergeslagen en als uitdrukingsloze witte vlekken zichtbaar (fig. 2). Het ♂ zat nagenoeg op dezelfde plaats als enige dagen tevoren en bleef daar onverstoorbaar zitten (fig. 3). Eenmaal vloog het ♀ van het nest, maakte een rondvlucht gedurende enige minuten, om dan geluidgevend — een kort, intermitterend „klik, klik, klik” — weer op het nest te belanden. Bij dit nest werden verder geen waarnemingen gedaan.

Fig. 2. *Machaerhamphus a. alcinus*;
♀ op het nest.
(Vergr. van 16 mm.
smalfilm-telefoto,
Siantar, N.O. Sumatra,
April 1940).

Foto H. BARTELS

In December 1949 vond ik een tweede nest, nabij de onderneming Balimbingan, ook in het Siantarse. De nestboom, eveneens een toetalang, stond in oorspronkelijk, hoewel reeds gedund oerbos (fig. 4), ongeveer $\frac{3}{4}$ km van de bosrand. De beide vogels bleven de gehele dag in de onmiddellijke omgeving van de nestplaats. Eén van hen — vermoedelijk het ♀ — zat eerst bij en veelal naast het nest, het ♂ op een open tak aan de andere kant van de boom. Het ♀ maakte in de omgeving speelvluichten, veel gelijkend op het „stunten” van kieviten, met plotselinge wendingen en bochten, daarbij vlak over de boomkruinen scherend. Later in de morgen, omstreeks half tien, verlieten beide de nestplaats, cirkelden tot op vrij grote hoogte en verdwenen uit het gezicht. Zij waren echter binnen het uur weer terug en bleven verder de gehele dag in de buurt, d.w.z. hoofdzakelijk in de nestboom. De vogels waren vooral in de morgenuren druk in de weer om hun terrein vrij te houden van

Fig. 3. *Machaerhamphus a. alcinus*;
♂ in nestboom.
(Vergr. van 16 mm.
smalfilm-telefoto,
Siantar, N.O. Sumatra,
April 1940).

Foto H. BARTELS

Foto H. BARTELS

Fig. 4. Boscomplex met nestboom van *Machaerhamphus a. alcinus* (zie verticale pijl). De korte pijl wijst de plaats van het nest aan. (Opname uit observatiepost in boom, Siantar, N.O. Sumatra, Dec. 1949).

ongewenste bezoekers, speciaal de grotere roofvogels. Een aanzwevende maleise arend (*Ictinaëtus malayensis*) veroorzaakte luid protest en werd fanatiek achtervolgd tot honderden meters van de broedplaats. Ook „argeloze” bacha's (*Spilornis cheela bassus*) werden meedogenloos uit de koers gedreven.

In begin 1950 was het nest verdwenen, vermoedelijk uitgewaaid. Het werd op de oude plaats opnieuw opgebouwd. De dode takken van de hogere bomen leverden de bouwstof. De uiterste twijggjes ervan werden door de vogel in de vlucht met de klauwen gegrepen en afgebroken. Deze bezigheid geleeke een elegant grijpspel, dikwijls herhaald maar met weinig succes voor de nestbouw, getuige de vele misgrepen. Slechts één van de vogels hield zich daarmee bezig. In Juni was het nest constant bewoond, de oude vogel was kennelijk aan het broeden. Beklimmingspogingen werden eind Juni geëntameerd en 3 Juli was het mij vergund een blik te werpen in het nest (zie plaat 3 en 6, fig. a). Het bevatte een vrijwel ongetekend ei. Aanvankelijk werd ik door beide vogels aangevallen. Onder luid misbaar, bij nadering de klauwen gereed houdend, scheerden ze vlak over me heen (zie plaat 4). Een van hen kwam iets te laag voorbij flitsen; een lange ondiepe krab op mijn linker bovenarm was hier de ondubbelzinnige bevestiging van. Een der vogels ging toen in de nestboom zitten, steeds geluidgevend, een paar meter boven mij, de andere kwam — voor mij zeer onverwacht —

op het nest zitten. Ik had juist mijn camera in de hand genomen om van de aanstormende vogels opnamen te maken. Met grote omzichtigheid te werk → gaand, de films op goed geluk af verder draaiend, maakte ik drie opnamen van de vogel op het nest. Zeer opvallend waren op die korte afstand de heldergele naakte delen: poten en neuswashuid. De mysterieuze vogel, mij gestreng en vol aankijkend met zijn fel-citroengele ogen, op zijn horst staand tegen een achtergrond van 't wijde, bergachtige landschap van Simeloengoen, maakte op mij een onvergetelijke indruk (zie plaat 5). Na de derde opname vloog de vogel weer op en ging de schijnaanvallen hervatten. Maar nu minder heftig en met grotere tussenpozen. ×

Een week later bezocht ik wederom het nest met het doel van de op mij afduikende vogels opnamen te maken. Eerst toen ik de nesttak bereikte, streek de vogel van de horst. Beide vogels protesteerden luid tegen de indringer, die ze met rakelingsse schijnaanvallen wilden afschrikken. Tijdens het fotograferen werd ik aangevallen door wilde honingbijen, *Apis dorsata*, de beruchte odengs, wat mij in de grootste haast deed afdalen.¹⁾

Kort daarop hadden in dit boscomplex zuiveringsacties plaats, waardoor ik eerst twee maanden later de nestplaats opnieuw kon bezoeken (fig. 5). Ik verwachtte een halfwas jong te zien, maar het nest was niet bewoond. De vogels waren ner-

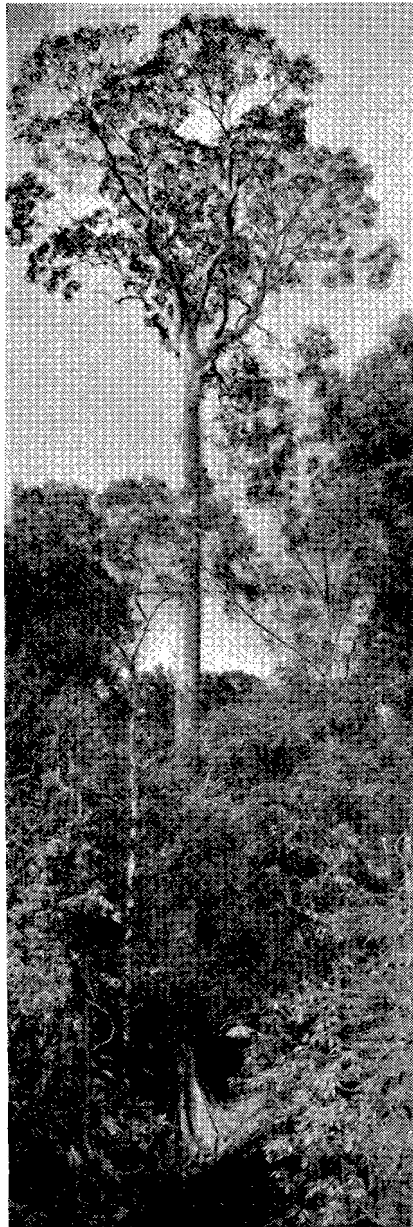

Foto H. BARTELS

Fig. 5. Nestboom (*Koompassia* spec.) en nest (zie pijl) van *Machaerhamphus a. alcinus*. Op ca. halve hoogte een inheemse klimmer (×) (Siantar, N.O. Sumatra. Sept. 1950).

¹⁾ Zie noot aan het slot van het artikel, op p. 100.

gens te bekennen. Het nest bevatte echter nog steeds een ei. Onbeantwoord blijft de vraag hoe lang dit ei onbeschermd op het nest gelegen moet hebben. De ei-inhoud wees er op dat het hoogstens een goede week levensvatbaar kan zijn geweest.

Nest.

Het type van een normaal roofvogelnest. Het bestaat uit dorre takjes en twijgen en wordt door de vogel zelf gebouwd. De nestkom is, in tegenstelling met die van vele grote roofvogels, niet met groene bladeren gevoerd. Het nest is ca. 15 m van de hoofdstam op een horizontale gaffel gebouwd, de hoogte boven de grond is 62 meter. Het is van grote afstand te zien; vanaf het nest heeft de vogel een zeer wijd uitzicht.

Ei.

Het ei is weinig getekend dof wit, groen doorschemerend, matig ovaal. Maten: $59,8 \times 46,5$ mm. Van de vage tekening op het ei, bestaande uit zwak leemkleurige vegen en bruinig-grijze uitgevloeide vlekjes, zijn de natuurlijke tekening en de naderhand ontstane verontreinigingen moeilijk van elkaar te onderscheiden. Naar de spitse pool toe zijn de vlekjes meer samengedrongen, flauw zichtbaar een krans vormend (zie plaat 6, fig. b). Het legsel bestond in dit geval uit één ei.

Geluid.

Slechts één geluid is mij van deze vogel bekend. Ik hoorde het alleen op of bij de broedplaats: een herhaald, kort „kliek, kliek, kliek” etc., muzikaal als volgt weer te geven:

$$\text{Musical note} (k\text{liek}) = M.M. ca. 200.$$

Toonhoogte: 1ste noot es_4 , 2de g_4

Voedsel.

Als voedsel vond ik in de literatuur vermeld: vleermuizen. Voorzover mijn veldwaarnemingen strekken zag ik de vogels uitsluitend op deze diertjes jacht maken. Dat dit ook in de morgenschemering gebeurt, lijkt mij waarschijnlijk.

De methode van vangen is opvallend. De vogel schiet in korte snelle duikvlucht l a n g s het slachtoffer omlaag en met een plot-

Foto H. BARTELS

Aan de voet van de ruim 70 m hoge nestboom (*Koompassia* sp.) van *Machaerhamphus a. alcinus*. (Siantar, N.O. Sumatra, Juli 1950.)

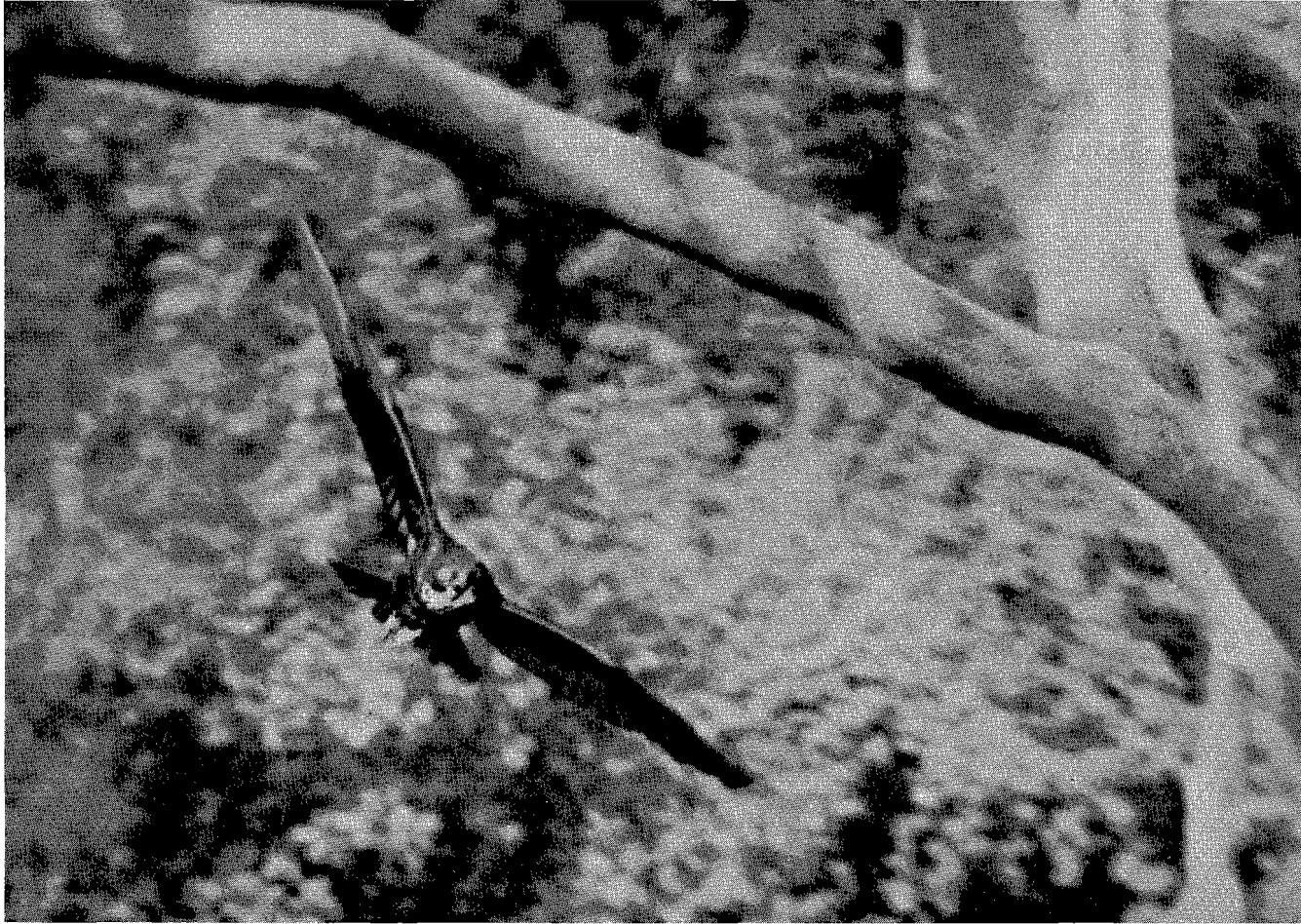

Foto H. BARTELS

Afweer-manoeuvres van *Machaerhamphus a. alcinus*. luid protest (Siantar, N.O. Sumatra, Juli 1950).

seline zwaaï omhoog tot onder de vleermuis, de prooi zodoende aan haar buikzijde grijpend. Deze manier van vangen wijkt af van die van andere mij bekende roofvogels, die op vleermuisgebied geen beroepsjagers zijn (Woeste boomvalk, treksperwers, Indische- en witbuik-zeearend), maar ze toch niet versmaden.

Ik zag te Prapat aan het Toba-meer een sperwer (spec. niet determineerbaar) op valkenmanier een vleermuis vangen. Eerst zich omhoog schroeven, dan een duik omlaag, steeds sneller en sneller, een flits..... mis! De vleermuis is bliksemsnel uitgeweken. De sperwer kon dit spelletje ad infinitum herhalen. Hij had het gehele lucht-ruim ter beschikking en moest het dus op den duur wel winnen. Bij *Machaerhamphus* constateerde ik geen enkele maal een misser. De veronderstelling dat de vogel de prooi, onmiddellijk na de vangst, dus in de lucht, in z'n geheel inslikt (E. SEIMUND, Malakka), lijkt mij gegrond (correlatief grote muil!).

Van waarnemingen van *Machaerhamphus alcinus* op Sumatra vindt men enkele gegevens opgetekend. In dit tijdschrift (Jaarbericht No. 9, 1919 p. 44) publiceert SNOUCKAERT een aantal notities van VAN HEYST, waarin de vogel in Deli een zeldzame verschijning wordt genoemd.

Twee maal werd een paar waargenomen in een zelfde twalangboom, die hun tot slaapgelegenheid diende. Mijn ervaring met het broeden van *M.*, eveneens in een toelangboom¹⁾, geeft mij de overtuiging, dat VAN HEYST ook met een nestboom te doen heeft gehad, doch niet tijdens de broedperiode. Hij verwierf één ♀ exemplaar, dat door ROBINSON en BODEN KLOSS (Journ. Straits Branch Roy. As. Soc. No. 80, 1919, p. 73—133) als nieuw voor Sumatra werd aangeduid, hetgeen door SNOUCKAERT werd geacht een vergissing te zijn, omdat de vogel er reeds eerder bekend was (Dit tijdschrift, l.c. pg. 72.).

DE BUSSY ontving in 1913 een ♀ exemplaar, dat 's avonds in de Witte Societeit te Medan was binnen gevlogen. (Bijdragen tot de Dierkunde, uitg. Artis, Afl. XXI p. 246). DE BEAUFORT en DE BUSSY noemen hem in hun bijdrage: „...een zeldzame soort, die... van vleermuizen schijnt te leven.”

Een in 1926 opgezet exemplaar, hetwelk in dat jaar door F. C. VAN HEURN in Medan van een inheemse preparateur werd overgenomen, is naar het museum te Berlijn gegaan.

In April 1913 werden twee nesten gevonden in het tot Siam behorende deel van het Maleise Schiereiland. De nestboom was:

¹⁾ De twalang- of toelang-bomen van Malakka, Borneo en Sumatra zijn *Koompassia*-soorten. Die van Sumatra's Oostkust is: *Koompassia parvifolia* Prain. Deze woudreus, die 80 meter hoog wordt, vormt een karakterbeeld voor het ontgonnen gedeelte van Sumatra's Oostkust. Zie de beschrijving van JOCHEMS in: De Tropische Natuur XI, 1922, p. 187. In een rapport No. 9 van het Bosbouw Proefstation te Buitenzorg (Bogor) (1949) wordt de toelang *Koompassia exelsa* Taub. genoemd.

Dipterocarpus crinitus. (H. C. ROBINSON & E. SEIMUND). De nesten werden niet onderzocht. Een ander nest werd gevonden bij Kuala Lumpur (Malakka). Er is geen datum bij opgegeven. Het nest was voor de vinder onbereikbaar hoog.

Van het ei van *Machaerhamphus a. alcinus* heb ik geen opgaven kunnen vinden; dit zal blijkbaar nog niet eerder beschreven zijn.

¹⁾ (Zie p. 97). De grote, tot meer dan een meter brede, donkere, halve maan-vormige kwabben onder aan de grote takken van diverse soorten hoge bomen („bijenbomen“) zijn kolonies van deze bijensoort. Dwars tegenover het nest van *Machaerhamphus* bevond zich sinds enige weken zo'n kolonie. Eén steek van deze bij is onherroepelijk de inleiding van een massale aanval van de hele kolonie, tenzij men zich tijdig distancieert. Door onmiddellijk af te dalen en de plek te verlaten, kwam ik er met een veertigtal steken genadig af.

Summary: *Machaerhamphus a. alcinus* Westerm. Observations on the bird, the nest and the egg.

The Bat Hawk (Slender-billed Pern), a curious crepuscular bird of prey, is apparently rare in N.E. Sumatra. In the day-time it is substantially resting in a distinct very tall tree which may be its nest-tree too.

Plumage. Almost entirely black. White throat. White spots on upperbreast. Crest black rather long, slight. Wings powerfull. Soft parts, legs and eyes (irides) bright yellow.

Food. It feeds on bats (crepuscule!) which it seizes with great skill in mid-air. No other food yet observed.

Sound. Only one sound observed. A continuous sharp gleeck, gleeck, gleeck etc. only heard on nesting-place. For musical interpretation see main article (p. 98).

Nest. Two nests were found, both in tualang-trees. (*Koompassia spec.*). One in April 1940 and the other in December 1949. The latter I investigated in July 1950. Exists of dry sticks without layer of green leaves. Built in horizontal two-pronged fork, 50 feet from (central) stem and over 200 feet above ground. Visible from great distance. Providing a magnificent unintercepted view on surrounding country with the breeding bird.

Egg. (Has never been described before). General impression: white egg. Faintly marked. Markings: small greyish spots, rather difficult to identify as such. With some pale brownish streaks probably caused by contact during incubation. Measurements: 59,8 × 46,5 mm. Clutch: One egg. Slightly incubated.

Literatuur.

- BEAUFORT, L. F. DE en L. P. DE BUSSY (1919): De vogels van de Oostkust van Sumatra. Bijdr. t. d. Dierk. v. h. Kon. Zoöl. Gen. „Natura Artis Magistra“, Afl. XXI, p. 246.
- BLANFORD, W. F. (1895): Faun. Brit. Ind. Birds, III, p. 408.
- CHASEN, F. N. (1939): The Birds of the Malay Peninsula, Vol. IV, p. 44.
- DELACOUR, J. (1947): Birds of Malaysia, p. 42.
- SNOUCKAERT VAN SCHAUDEBURG, R. C. E. G. J. en A. F. C. A. VAN HEYST (1919): Jaarber. Cl. N. V., 9, p. 44.
- STUART BAKER, E. C. (1928): Faun. Brit. Ind. Birds (2nd. ed.), V. p. 169.
- WESTERMAN, G. F. (1854): Bijdrage tot de Dierkunde, Bundel 1848—1854, p. 29.

Naarden, December 1952.